

הרצל בפטרבורג

הרצל אצל פלווה

בשנת 1903 נסע הרצל לרוסיה כדי לנהל משא-ומתן עם שר-הפנים פלווה האחראי לפוגרום בקיישינוב

בחצר הסולטן למען ישוב יהודים בארץ-ישראל, נענה להזמנה שנמסרה לו על-ידי איזידור יסינובסקי, בשם "ההתיעצות בפטרבורג".

שיחות ארוכות

וכך הגיע נשיא ההסתדרות הציונית לפטרבורג ב-7 באוגוסט 1903 ושהה בבירה הרוסית עד ה-16 בחודש. פגישותיו עם פלווה נתקיימו בחודש הרביעי לאחר הפוגרום בקיישינוב. הרצל נתקבל אצל פלווה פעמיים לשיחות ארוכות שנערכו בסבר פנים יפות. פלווה נמנע מדבר על פרעות קיישינוב והשנים דיברו על מצב היהודים ברוסיה בכלל ועל מטרות הציונות. השיחות נערכו בצרפתית.

פלווה אמר: "אנו מוכרחים לדרוש מאת כל עמי ממלכתנו, וכן גם מאת היהודים, כי יתייחסו יחס פטריוטי אל המדינה הרוסית" וציין, כי בזמן האחרון הורע מצב העניינים עם היהודים "לרגל הצטרפותם למפלגות מהפכניות". לדבר ריו, היתה התנועה הציונית נוחה למי-משל הצארי "כל עוד היתה מכוונת להגירה", אך מימי הוועידה הציונית שנערכה במינסק שנה לפני כן, "אנו רואים שינויים גדולים, מדברים פחות

מאת גרשון הל

פעת ההתנקשות שערך הסטודנט פנחס דשבסקי, ציוני-סוציאליסט, בחיי קרושיוואן, ממבצעי הפוגרום בקיישינוב. פלווה אסר תעמולה ציונית, תבע לסגור את האירגונים הציוניים ולהפסיק מגביות לטובת עניינים ציוניים.

החוזר החשאי של פלווה עורר דאגה בקרב ראשי הציונות ברוסיה ומספר מנהיגים ציונים שהתכנסו בפטרבורג להתייעצות החליטו לשגר שליח מיוחד לנשיא ההסתדרות הציונית ד"ר תיאודור הרצל בווינה ולבקשו לבוא לרוסיה ולנסות להשפיע על פלווה לביטול הגזירות על הציונות. פניה זו לא היתה לרוחם של מנהיגים ציונים אחרים שהתנגדו בתוקף לפגישת הרצל עם השר האחראי לפוגרומים. ביניהם היה צבי בלקובסקי, שהשתתף בהתייעצות בפטרבורג, וחש בעצמו ווינה, כדי להשפיע על הרצל שלא יסע לפלווה, הנושא באחריות לפוגרום.

אך ד"ר הרצל, המודאג מהסכנה המרחפת על התנועה הציונית ברוסיה, ושעוד לפני כן שאף להתקבל אצל הצאר ניקולאי השני ולבקשו שיעשה

בפסחא הנוצרית, ה-19 באפריל 1903, שחלה ביום האחרון של פסחא תרס"ג, פרצו פרעות דמים בקיישינוב שברוסיה. במשך שני ימים הופקרו היהודים לתאוות הרצח של ההמון שהיה מורכב מאספסוף העיר ומבני הכפרים הקרובים. חמישים יהודים נהרגו, למעלה מ-300 נפצעו ונהרסו קרוב ל-3000 בתי-עסק ובתי מגורים.

המאורע זעזע את יהודי רוסיה ועורר גלי זעם ומחאות בעולם היהודי והלא-יהודי במערב אירופה. פוגרום קיישינוב הביא להקמת הגנה-עצמית בישובי היהודים ברוסיה והיה בין הגורמים לעליה השניה. "בעיר ההר" גה" של ביאליק היה הביטוי הגלוי לרצח זה. הציבוריות היהודית האשימה את ממשלת הצאר ניקולאי השני באירי גון הפרעות בקיישינוב. הנאשם העיקרי היה שר הפנים ויצ'סלב פלווה, שהיה מקובל כאנטישמי מובהק.

כחודשיים וחצי אחרי פרעות קיישינוב, בסוף יוני 1903, שלח פלווה חוזר לכל מושלי הפלכים, ראשי הערים ומפקדי המשטרה, ונתן הוראות כיצד להילחם בציונות ובתנועה הלאומית היהודית. החוזר היה "סודי בהחלט", אבל בידי האירגונים היהודיים עלה להשיגו. את החוזר שלח פלווה בהש-

על ציונות מאשר על תרבות, אירגון ולאומיות יהודית, וזה לא רצוי לנו'. על שאלתו של פלווה מהי העזרה הנדרשת על-ידי הציונים מהממשלה הרוסית, העלה הרצל שלוש נקודות: שהממשלה הרוסית תשתדל אצל השלטון התורכי שיאפשר על-ידי "זכיון" (צ'רט) ליישב את ארץ-ישראל על-ידי היהודים; ממשלת רוסיה תעזור להגירת היהודים מתוכה וממשלת רוסיה תקל על אירגון חוקי של אגודות ציוניות ברוסיה.

פלווה הביע את הסכמתו העקרונית לשלוש נקודות אלה (את העזרה הכספית יקחו ממסי היהודים). בפגישתם השניה, שנתקיימה ב-13 באוגוסט, אמר פלווה להרצל, כי הקיסר מתרעם מאוד על כך שמעוים לומר, כי הממשלה הרוסית השתתפה בפרעות נגד היהודים, או שאפילו התייחסה אליהן בסובחנות. בתגובה ביקש הרצל מאת פלווה, כי יקל על מצב היהודים ברוסיה על ידי שירחיב את תחום המושב בו הם רשאים לגור וירשה ליהודים בתחום המושב לרכוש אדמה לצרכי חקלאות. פלווה הבטיח להתייחס באהדה לבקשה והבטיח גם להקל על התנועה הציונית ברוסיה, כל זמן שלא תעסוק בעניינים רוסיים פנימיים. כסיכום המשאומתן נמסר לידי הרצל מכתב מאת פלווה, שיכול היה להיחשב כהצהרה ממשלתית רשמית, לאחר שפלווה אמר להרצל, כי הוא הראה את המכתב לצאר ניקולאי, והקיסר הסכים שהוא יישלח לתעודתו.

הרצל העריך את המשאומתן עם פלווה כהישג מדיני וכך הציע אותו לפני הקונגרס הציוני הששי שנערך אחר-כך. הרצל באו עוד כמעצמים עם כמה אנשים רמי מעלה בפטרבורג, כדי למצוא דרכים אל הצאר ניקולאי ואל השר לענייני חוץ, ללא הצלחה. עלה בידו להתקבל על-ידי שר הכספים הגרף יוטה.

ויכוחים עם ציוני רוסיה

ציוני פטרבורג רצו לכבוודו של הרצל מסיבת קבלת-פנים ב-11 באוגוסט, ובנאום תשובה ארוך הזהיר הרצל את ציוני רוסיה, שלא יעסקו בעניינים רוסיים פנימיים, שלא ישתתפו בתנועות המהפכניות ושלא יערבו את רעיון הציוני במגמות אחרות. ב-16 באוגוסט עזב הרצל את פטרבורג בדרכו חזרה לוינה והתעכב בוילנה לפי בקשתו של הציונים. בעיר זו, שנחשבה כמבצר של התנועה הסוציאליסטית היהודית האנטי-ציונית – "בונד", זכה בקבלת פנים מפוארת ונלהבת מהמוני היהודים.

רק בשובו מרוסיה ובפאתו את הקונגרס הציוני הששי, שנערך בבולבי

מים 23-28 באוגוסט, ולמעשה יומיים לפני כן, עם פתיחת מושב הוועד הפועל הציוני הגדול, החלו להתגלגל דברי מחאה ורוגז רבים על ביקורו אצל פלווה. הרצל פירסם, בניגוד לדרישת נחמן סירקין וחבריו, את תוצאות המשאומתן עם פלווה הודיע כי השר מוכן לאשר את הציונות, אם הציונים ינהגו "בשקט ובחוקיות". נחמן סירקין וקבוצת צירים סוציאליסטים יצאה נגדו ויעקב לשצ'ינסקי פירסם בשם הקבוצה כרוז שאמר: "לא בשקט ולא בחוקיות".

אך לא רק הציונים הסוציאליסטים מחו על ביקורו של הרצל אצל פלווה, אלא גם אישים מהציונות הרשמית. ביום הששי, 21 באוגוסט, מסר הרצל בישיבת הוועד הפועל על מסעו ובימונו רשם אחר-כך במרירות שלא עלתה על דעת איש מהנוכחים כי בשכר עבודתו והצלחתו באנגליה (שהציעה את תכנית אוגנדה) וברוסיה (הבטחות בכתב של פלווה) מגיעה לו "מילה אחת, הבעת-חן אחת של תודה". מסתבר כי באותה ישיבה הוכיחו אותו אביגדור יעקובסון, צבי בלקובסקי וד"ר יחיאל צ'לנוב, על נסיעתו לרוסיה וצירים מרוסיה הביעו ספקות ברצינות הבטחות של פלווה. גם סיעת "הפרקציה הדמוקרטית" בראשותו של לייב מוצקין וחיים וייצמן נקטה עמדה נגד הרצל. רק בישיבה שלישית של הוועד הפועל עלה בידי הרצל במאמץ רב לקבל את הסכמת הוועד הפועל לפרסם בפומבי את מכתבו של פלווה.

בוויכוח עם אלה שהוכיחו אותו על הביקור אצל פלווה הדגיש הרצל, כי דרישותיו מפלווה לא היו ציוניות בלבד, אלא כללי-יהודיות ושהבטחות שקיבל – בייחוד זו הנוגעת לעזרה מדינית בקושטא – רבות ערך הן.

אם-כי הבעיה העיקרית בקונגרס היתה העמדה כלפי תוכנית ההתיישבות באוגנדה, בכל זאת, הנושא שהעסיק את הצירים מרוסיה, היה היחס אל ממשלת רוסיה. מצב זה לא היה נוח להרצל, אך חברי "הפרקציה הדמוקרטית" – שלחמו בהרצל לפני כן – תבעו לצאת מעל במת הקונגרס במחאה נגד הפרעות בקישינב ולהעמיד את פלווה לעמוד הקלון. הרצל הסכים לבסוף, כי ועדה מחברי הפרקציה תשתתף יחד עם נציגי הוועד הפועל בניסוח דבריו של הרצל על פרעות קישינב ועל ממשלת רוסיה.

בעד ונגד

הרקע לוויכוח בין הרצל וציוני רוסיה – נוסף להתנגשויות האחרות ביניהם בעיקר בעניין אוגנדה – היה כלהלן. נציגי הציונים מרוסיה טענו:

• כיצד זה יכול היה הרצל לנהל משאומתן עם פלווה, אשר כשר הפנים

הרוסי הוא אחראי לפוגרומים ברוסיה וידיו מגואלות בדמם של יהודים רבים.

• שיחותיו של הרצל עם פלווה הן פגיעה בכבודו הלאומי של העם היהודי ובכבודה המוסרי של הציונות.

• פגישה עם האחראי לרצח הוא מעשה משפיל וחסר טעם, והתרפסות בפני הצורר.

• הרצל שימש אמצעי לפלווה לטשטש את הרושם הקשה שפרעות קישינב עוררו באירופה.

• אנטישמיות אינם מסוגלים לעזור ביצירת מולדת ליהודים, דעותיהם אסורות עליהם לעשות כל דבר שיש בו עזר כלשהו ליהודים.

• אפילו הבטיח פלווה להרצל מה שהבטיח, הרי לא צפוי שנוכל ערמומי זה יקיים את דבריו.

• על כך ענה הרצל וחבריו: • אין מנהלים פוליטיקה בסנטי-מנטים, אין להחמיץ כל שעת כושר כדי להביא עזר ליהודים.

• כדי להציל את יהודי רוסיה וכדי שהצאר יתערב בתצר הסולטן למען ישוב יהודים בארץ-ישראל – חייב היה הרצל להתגבר על שיקולים רגשיים ולנהל משאומתן עם האדם האחראי או הנאשם בשפיכת דם יהודים.

• המנהיג אינו בן-חורין לדקדק בבחירת הקשרים הדיפלומטיים שלו ועל ליו, לפעמים, לנהל משאומתן גם עם רוצח, או איש שפל ביותר. כמדינאי יהודי במובן החדש של המילה לא ראה הרצל לעצמו אפשרות ורשות להסתלק משליחות קשה זו, כדי לנצל את להיטו תה של רוסיה להיפטר מחלק מהיהודים היושבים בה ולהגביר את כוחה של הציונות.

ובאחד מנאומיו ענה הרצל למקטרגים עליו: "כלום לא הלך משה לפרעה לנהל משאומתן וקרא אליו 'שלח את עמי' אותו פרעה שמירר את חייהם של בני ישראל בעבודה קשה, וציווה להמית כל בן עברי שיוולד?"

הרצל לא ראה את עצמו רשאי להשתמש מכל אפשרות להציע את הציונות לקראת מטרתה – הקמת מדינה ליהודים, גם אם מבחינה אישית היתה לו הפגישה עם פלווה לזר. דוגמאות דומות קרו גם לאחר מכן בתולדות הציונות: זאב ז'בוטינסקי הגיע ב-1921 לידו הסכם עם נציג של פטלורה, ראש המתקוממים האוקראינים בשלטון הקומוניסטי, שבמשך שנתיים רצחו חייליו אלפי יהודים במרחבי אוקראינה, שדדו, ובזו ועירערו את הישוב היהודי שם. גם ז'בוטינסקי נתקל בהתנגדות רבה לקשרים אלו עם נציג הפורעים שתיים-עשרה שנה אחר-כך נסע חיים ארלוזורוב, מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות, לגרמניה וניהל משאומתן עם הנאצים בדבר העברת רכוש יהודי גרמניה לארץ-ישראל.